

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Dan Vyleta
SMOKE

Copyright © 2016 by Dan Vyleta Ink Limited
First published by Doubleday, a division of Penguin Random House LLC,
New York.

Translation rights arranged by Writers House LLC, New York.

All rights reserved.

Translation Copyright © 2016 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-01787-8

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

DEN VILETA

DIM

Preveo Mirko Bižić

 izdavaštvo
vulkan

Beograd, 2016.

*Za Šantal, moju ljubav. Ovo je umesto cveća.
Za mamu. Ti si mi pokazala hrabrost.
Za Hanu, koja je izgubila svog velikog čoveka. Tugujem sa tobom.*

Oni koji se bave prirodnim naukama i primenjuju ih na ljudsko zdravlje kažu nam da bismo videli škodljive klice koje se dižu iz pokvarenog vazduha kad bi one bile vidljive za oko, kako kao gust, crn oblak lebde iznad takvih jazbina i valjaju se polako da okuže i zdravije delove grada. Ali ako bi moralna kuga koja se diže s njima... takođe mogla da se vidi – kakvo bi to strašno otkrovenje bilo.

Čarls Dickens, *Dombi i sin* (1848)

DEO PRVI

Škola

ISPIT

„Tomase, Tomase, probudi se!“

Kad se probudio, prvo što je uradio bilo je da potraži prljavštinu na noćnoj košulji i posteljini. Radio je to brzo, mehanički, i dalje skoro potpuno u snu: prešao je dlanovima preko kože tragajući za karakterističnim česticama čađi.

Tek tad se upitao koliko je sati i ko ga to budi.

Bio je to Čarli, naravno. Lice mu je treperilo u svetlosti sveće koju je držao. Jednog trenutka je bilo postojano, izvajano u jednostavnom kontrastu bele boje i senke. Zatim bi se izvitoperilo: oči, nos i usne odlutali bi i ispremeštali se, a svetlost plamena skakala je u njegovu ričkastu kosu.

„Čarli? Koliko je sati?“

„Kasno je. Zapravo, rano je. Čuo sam dečaka koji je rekao da su dva sata. Mada, đavo će ga znati kako bi on to mogao da zna.“

Čarli se sagnuo da mu šapne. Sveća se pognula sa njim, bacajući senke po ležaju.

„Reč je o Džulijusu. Kaže da svi treba da se okupe. U toaletu. Odmah.“

Zapažalo se kretanje po celoj spavaonici. Bledе figure protezale su se ustajući i šaputale okupljene u grupice. Žurba se natezala s oklevanjem. Bilo je samo nekoliko sveća; mesečina je obasjavala sneg koji se video kroz prozore, čija su stakla bila mlečne boje od mesečevog sablasnog sjaja. Ubrzo su dečaci krenuli u povorci kroz dvostruka vrata. Niko nije želeo da bude ni prvi ni zadnji: ni Čarli, ni Tomas, pa čak ni šačica dečaka koji su bili u naročitoj milosti. Najbolje je bilo izgubiti se u gomili.

Pločice kupatila bile su hladne pod njihovim stopalima. Bila je to velika prostorija s obe strane oivičena lavaboima, četvrtastim belim keramičkim lavaboima, površina premreženih naprslinama, previše tankim da biste mogli da ih napičete prstom, kao da su bile iscrtane dobro naoštrenom olovkom. Kabine toaleta bile su poređane uz suprotni zid; iza njih, u dugom i uskom produžetku, pružao se niz kada, četvrtastih i obloženih bledozelenim pločicama. Pod kupatila bio je nagnut, vrlo blago, prema sredini. To je bilo nešto što saznate tek

Den Vileta

kad prospete vodu po njemu. Voda je u potočićima oticala naniže. U najnižoj tački, na sredini prostorije, nalazio se nevelik odvod prekriven prljavštinom, sa četvrtastom metalnom rešetkom napola zapušenom dlakama i nitima otpalim sa odeće.

Na to mesto je on postavio stolicu. Džulijus. Dečaci iz nižih razreda škole zvali su ga Cezar*. To je označavalo onoga ko je predodređen za cara. Onoga ko će sledeći vladati. On je jedini bio obučen od svih prisutnih: nosio je ispeglane pantalone i plitke čizme uglancane do visokog sjaja. Prsluk, ali bez sakoa, kako bi skrenuo pažnju na košulju: rukavi su joj bili tako beli da su oči bolele od toga. Kad bi pokrenuo ruke, uštirkana tkanina bi proizvela zvuk, nešto između šuškanja i nekakvog lepršanja, u zavisnosti od toga koliko bi ih brzo pokretao. Mogli ste čak čuti koliko je čista. A u skladu sa tim, i on sam. Nikakvo zlo nije moglo da ga dodirne. Džulijus je bio najbliže svecu što je škola imala.

Spustio je obe ruke na naslon stolice i posmatrao kako se drhtaj straha širi među dečacima. Tomas je to takođe osetio. Nije to bilo pitanje hrabrosti, pomislio je, nego fizičke sile. Kao kad se olujnog dana oseti vetar na licu. Čovek ne može da se odupre tome.

„Organizovaćemo lutriju“, rekao je Džulijus ne baš glasno umesto pozdrava, a jedan od njegovih pajtaša, osamnaestogodišnjak širokih ramena, iskoračio je napred s olovkama, svežnjevima četvrtastih listića papira i velikom platnenom vrećom. Vreća je izgledala kao da je namenjena za pakovanje krompira; ili da se od nje napravi glava strašila. Takvu bi navukli čoveku na glavu kad ga vode na vešala. Ali to su samo umišljanja, rekao je Tomas sebi dok je uzimao papirić i olovku i ispisivao svoje ime. Tomas Argajl. Izostavio je titulu. Papirići su vraćeni u vreću.

Tomas nije znao kako Džulijus vara, ali sigurno je varao. Možda je nekako označio papire, ili se možda jednostavno pretvarao da čita ime koje je izvukao iz vreće, a zapravo je izgovarao ono koje sam izabere. Jedina osoba koja je nadzirala postupak bio je isti onaj odani pajtaš koji je podelio papiriće prisutnima. Džulijus je zasukao rukav košulje kako bi mogao da pretura rukom po vreći, kao da pokušava da iskopa neki greh s dna blatnjave bare. Kao da je važno da se ne isprlja.

Prvo prezime predstavljalo je iznenađenje. Kolingvud. Jedan od njegovih, čuvar, kako su voleli da sebe nazivaju, kolega redar što ima ključeve spavaonice i uživa nastavnikovo poverenje. Na trenutak je izvlačenje njegovog imena zbunilo Tomasa. Zatim je razumeo. To je pokazivanje pravde, naglašavanje činjenice da niko nije iznad pravila. Da ne postoji niko ko nema čega da se plaši.

---

* Džulijus je engleska forma latinskog imena Julije (*Julius*). (Prim. prev.)

„Kolingvud!“, prozvao je Džulijus po drugi put, jednostavno tako, bez ličnog imena. Lična imena ovde su služila za nešto drugo. Lično ime je za prijatelje, da se koristi samo u privatne svrhe. I za Džulijusa, koji je svačiji prijatelj.

Morao je da prozove i treći put pre nego što se Kolingvud pomerio. Nije da je nameravao da se opire. Jednostavno nije mogao da veruje svojim ušima i gledao je oko sebe tražeći objašnjenje. Ali drugi dečaci su se već odavno izmakli od njega; izbegavali su njegov pogled kao da čak i on prenosi neku zarazu. Zato je, najзад, iskoračio napred, obgrlivši se rukama oko grudi: visok nezgrapnan momčić, uvek kiselog daha od nazeба.

Kad je seo na stolicu, noćna košulja mu se podigla do polovine butina. Pokušao je da se osmehne. Džulijus mu je opuštено uzvratio osmehom, ne pokazujući zube, a onda se okrenuo na drugu stranu i prošao celom dužinom prostorije, dok su se dečaci razdvajali pred njim kao Crveno more. U dnu prostorije, nasadena na jednu od kada, stajala je teška železničarska lampa, kao neka od gvožđa izlivena vrana, s poklopcem postavljenim tako da sija samo s jedne strane. Pomerio je poklopac, upalio šibicu i gurnuo ruku unutra, da prinese plamen fitilju. Okretanje ventila, šištanje šibice kad je dodirnula naftu – i zrak jarke žute svetlosti zasijao je iz četvrtastog otvora poput prozora u drugi svet.

Kad je Džulijus uhvatio dršku lampe i pošao kroz prostoriju, njihanje lampe činilo je da tela i napeta mala dečaćka lica izrone iz pomračine i izdvoje se od tela i lica drugova. Tomas je takođe osetio zrak iz lampe na sebi i ustuknuo pred njim; video je kako njegova senka odskakuje od njegovih čizama, kao da traži mesto da se sakrije. Palo mu je na pamet da Džulijus nije morao da ostavi lampu tako daleko od stolice, da je sve – njegov odlazak po nju, postupak paljenja, dostojanstveni povratak – deo unapred dobro isplanirane predstave. Kao i njegovo uspravljanje do pune visine da okači lampu na metalnu kuku, koja je, nekim slučajem, bila zakucana u plafon na svega dva koraka od stolice. Džulijus je zadržao ruku na svetiljci, nakrivivši je tako da Kolingvud sedi u paralelogramu od svetlosti, sa ivicama koje su bile prave kao da su iscrtane lenjirom. Svetlost kao da ga je ogolila, kao da je prodirala kroz pamuk njegove noćne košulje: mogle su se razaznati tamne tačke bradavica i lukovi rebara na uskom grudnom košu. Kolingvudovo lice bilo je napeto, ali mirno. Na trenutak mu se Tomas divio, iako je njegovom rukom tako često bio kažnjavan. Mora da je bila potrebna neopisivo jaka vlast nad sobom da se podnese sjaj te lampe. Taj sjaj kao da je odvajao pegice od Kolingvudove kože: lebdele su na palac iznad njegovih obraza.

„Hoćemo li onda da počnemo?“

Kolingvudu je bilo potrebno malo vremena da dođe do glasa. Odgovorio je ritualnom frazom.

Den Vileta

„Molim vas, gospodine. Ispitajte me.“

„Voljno se potčinjavaš?“

„Da. Neka moji gresi budu otkriveni.“

„Biće i moraju da budu. Hvala dimu!“

„Hvala dimu!“

A onda, u horu: „Hvala dimu!“

Čak je i Tomas ustima uobličio te reči, tu mrsku kratku frazu. Naučio ju je tek kad je došao u školu, pre manje od šest nedelja, ali ona je već našla vremena da naraste u njemu i ovlada njegovim jezikom. Odatle se mogla odstraniti samo nožem.

Ispitivanje je počelo. Džulijusov glas je jasno odjekivao u velikoj prostoriji. Imao je prijatan glas, tačan, ritmičan, zvučan. Kad je želeo, mogao je da zvuči kao omiljeni ujka. Kao brat. Kao prijatelj.

„Ti si savršen, Kolingvude“, započeo je Džulijus. I ličilo je na njega da počne tako. Nekako bezopasno. To je činilo da spustite gard. „Koliko je već prošlo vremena otkad si stekao značku?“

„Godinu i tromesečje, gospodine.“

„Godinu i tromesečje. I zadovoljan si položajem?“

„Zadovoljan sam što služim.“

„Zadovoljan si što služiš? Odličan odgovor. Ubeđen sam da pošteno i odano obavljaš dužnosti?“

„Nastojim da bude tako, gospodine.“

„A šta misliš o dečacima koji su ti povereni na staranje?“

„Šta mislim o njima, gospodine? Mislim o njima sa... naklonošću. Sa ljubavlju.“

„Da, vrlo dobro. Iako su oni ponekad prave male zveri, zar ne?“

„Verujem, gospodine, da su dobri koliko mogu da budu, gospodine.“

„Jedno *gospodine* je dovoljno, Kolingvude.“

Džulijus je sačekao da kratkotrajni kikota, koji se začuo u prostoriji, utihne. Njegovo lice je bilo u tami jer je stajao s druge strane lampe. Čitav svet je bio sveden na jednog dečaka, jednu stolicu. Kad se Kolingvud promeškoltio, noćna košulja mu se dodatno zadigla uz noge i morao je da je namesti rukama. Uradio je to vrlo nespretno. Ruke su mu se stegle u pesnice i bilo mu je teško da ih otvori.

„Ali ti voliš da ih kažnjavaš, zar ne, tvoje male potčinjene koji su dobri koliko mogu da budu. Ponekad ih kažnjavaš dosta surovo, čini mi se. Baš juče, mnogi dečaci videli su kako si sproveo kaznu šibanja prutom. Dvadeset jedan udarac. I to dobar udarac. Školska bolničarka morala je posle da se pobrine za modrice.“

Kolingvud se znojio, ali je bio dorastao ovom pravcu ispitivanja.

„Ono što činim“, kazao je, „radim samo da bih ih popravio.“ A onda je do-
dao s primesom smelosti: „Kažnjavanje mene boli više nego njih.“

„Onda ih ti voliš, te dečake.“

Kolingvud je oklevao. Bila je to jaka reč, ljubav. Zatim se složio: „Volim
ih kao otac.“

„Vrlo dobro.“

Dosad nije bilo ni tračka dima. Kolingvudova košulja ostala je čista, oko-
vratnik besprekoran, pazusi oznojeni, ali neuprljani. A ipak, među dečacima
nije bilo nijednog toliko prostodušnog da pomisli da je Kolingvud rekao pravu
istinu. Zakoni dima su složeni. Neće ih svaka laž pokrenuti. Prolazna zla mi-
sao može da prođe neprimećeno; sitna laž, izgovor, malo laskanja. Ponekad
možete da lažete sasvim bezočno i otkrijete da ste pošteđeni. Svi su znali taj
osećaj još iz detinjstva: kad nekog ispituje majka, guvernanta ili kućepazitelj;
kad neko uobličava laž, pažljivo je gurajući preko praga usana, dok se dlanovi
znoje, utroba vezuje u čvor, brada podiže u znak lažne samouverenosti; a onda,
slatki melem olakšanja kad se ne pojavi dim. U drugim prilikama, dim se kao
čarolijom pojavljivao zbog grehova tako sitnih da ste ih jedva i bili svesni: po-
segnuli biste za biskvitima pre nego što su vam ponuđeni; podlo ste se osmeh-
nuli kad se sluga okliznuo na sveže uglačanim stepenicama. Sledeće čega ste
svesni je vonj u vašem nosu. Nema morskijeg vonja na svetlu od vonja dima.

Ali zasad je Kolingvud ostao toga pošteđen. S lakoćom je prošao ispitiva-
nje. Samo što Džulijus još nije bio završio. I dalje je stajao, naginjući lampu.
Kao da se njegov glas prosipao iz nje zajedno sa svetlošću.

„Tvoj brat je nedavno umro, zar ne?“

Pitanje je iznenadilo Kolingvuda. Po prvi put je izgledao više povređeno
nego uplašeno. Odgovorio je tiho.

„Da.“

„Kako se zvao tvoj brat?“

„Luk.“

„Luk. Da. Sećam se da si mi pričao o njemu. Kako ste se igrali kad ste bili
mali.“ Džulijus je gledao kako se Kolingvud nelagodno meškolji. „Podseti
me. Kako je Luk umro?“

U odgovoru se nepogrešivo osećala ogorčenost. Ali ipak je izgovoren.

„Utopio se. Pao je s čamca.“

„Shvatam. Tragedija. Koliko je godina imao?“

„Deset.“

„Deset? Tako mlad. Koliko mu je bilo ostalo do jedanaestog rođendana?“

„Tri i po sedmice.“

Den Vileta

„To je velika nesreća.“

Kolingvud je klimnuo glavom i počeo da plače.

Tomas je razumeo njegove suze. Deca su rođena u grehu. Većina beba po crni od dima i čađi za nekoliko minuta posle rođenja, i svaki porođajni krevet i svaka dečja kolevka okruženi su mračnim oblakom srama. Plemići i svi obični ljudi koji to sebi mogu da priušte zapošljavaju dadilje i kućne pomoćnice da paze na dete dok dobro ne počne da sazreva u njemu, u četvrtoj godini. Nekad strogo vode računa da zabrane detetu sve odnose unutar porodice dok ne napuni šest ili sedam godina: iz ljubavi, jer tako neće početi da ga mrze i preziru. Dim se trpi do jedanaeste godine: i sama sveta knjiga ukazuje na taj prag pre koga do milosti stižu samo sveci. Ali (Bogorodici hvala) to je manji pakao nego onaj namenjen odraslima: dečji pakao. U dečjim slikovnicama često se prikazuje kao neka vrsta bolnice ili škole, sa predugačkim hodnicima i beskrajnim nizovima besprekorno nameštenih belih kreveta. Tomas je imao takvu slikovnicu dok je odrastao i crtao je u njoj: boje, ljude, čudne hodajuće ptice za kojima se perje vuklo poput skutova nevestine haljine. U mnogim starijim porodicama bila je tradicija da, kad dete napuni deset godina, zaposle sužnja kome je jedini zadatak bio da čuva mališanov život. Ako sužanj ne bi uspeo u tome, bio bi pogubljen. Neki su te sužnje nazivali gačcima jer su bili obučeni potpuno u crno i često su vukli za sobom svoj dim kao kletvu.

Džulijus je dao dečacima vremena da promisle o ovome, o težini smrti malog Luka. Lampa čiji zrak je usmeravao mora da je bila teška u njegovoj ruci, i vrela. Ali on je bio strpljiv.

„Da li je Luk bio sam? Mislim, u čamcu?“

Kolingvud je nešto rekao, ali glas mu je bio nečujan. Suze su mu sad usahle. Iako je i dalje bio u noćnoj košulji, nešto je u ovih poslednjih nekoliko minuta skinuto s njega, neki zaštitni sloj koji nosimo na koži.

„Hajde, čoveče. Izgovori to. Ko je to bio? Ko je bio u čamcu sa tvojim desetogodišnjim bratom kad se utopio?“

Ali Kolingvud se sav zgrčio i nijedna reč nije prelazila preko njegovih drhtavih usana.

„Izgleda da si zaboravio. Onda ću ti ja pomoći. Zar nije tačno da je tvoj otac bio u čamcu? I zar takođe nije tačno da je bio pijan i da je prespavao davljenje svog sina, a probudio se tek kad su sluge pronašle čamac zaglavljen u trsci, na obali reke, pet milja nizvodno?“

„Da“, rekao je Kolingvud, iznova povrativši kontrolu nad jezikom. Skoro da je viknuo tu reč, zapravo, glas mu je bio za oktavu viši nego pre jednog minuta.

„I“, upitao je Džulijus, suprotstavljajući se uzviku šapatom, „voliš li ti svog oca, kao što nas sveta knjiga poučava?“

Kolingvud nije morao da odgovori. Dim je to uradio za njega. Prvo je mogao da se primeti na ramenima i mestima gde je znoj zalepio noćnu košulju za njegovu kožu: crna viskozna mrlja, ne veća od novčića. Izgledalo je kao da krvari mastilo. Zatim su se pojavili prvi pramenovi dima i pokuljali iz tih tamnih tačkica ostavljajući za sobom prljavu čađ.

Kolingvud je pognuo glavu i zadrhtao.

„Moraš naučiti da vladaš sobom“, rekao je Džulijus, veoma blago, naginjući lampu tako da skrene zrak svetlosti s Kolingvuda. „Sad možeš da ideš. Dobro je.“

Nije bilo kazne, ili bolje rečeno: nije bilo kazne koju bi Džulijus morao da sprovede. Mrlje sa Kolingvudove košulje mogle su se sprati samo viščasovnim natapanjem u koncentrisanoj ceđi. U čitavoj školi ceđ je mogla da se nađe samo u školskoj perionici i bila je dobro čuvana. Kad Kolingvud ujutru preda veš, što mora da uradi, košulja će biti prepoznata po njegovom monogramu; i njegovo ime biće zapisano. Profesor *Dima i etike* razgovaraće s Kolingvudom, a taj razgovor će po svojoj prirodi biti sličan postupku na ovom noćnom sudskom zasedanju. Izveštaj će biti napisan i poslat njegovim roditeljima, a njemu će biti propisana kazna. Možda će izgubiti značku i povlastice redara; možda će biti poslat da čisti nastavničko kupatilo, ili će provoditi slobodno vreme u biblioteci, razvrstavajući i popisujući knjige. Možda mu neće biti dopušteno da se pridruži drugim učenicima na putovanju. On nije pokazao nikakve znake ljutnje kad je drhtavo ustao sa stolice, gledao je u Džulijusa kao prebijen pas. Hteo je da zna da li je i dalje voljen.

Dok je Kolingvud klonulo izlazio iz prostorije, Tomas je zurio za njim duže od većine drugih. Da je mogao, krenuo bi za njim; sedeo bi s njim, mada ne bi govorio. Ne bi pronašao reči. Čarli možda bi: on je umeo s rečima, i više od toga. Imao je poseban dar, nežnost srca. To mu je omogućavalo da oseća šta drugi osećaju i obraća im se iskreno, kao njima ravan. Tomas se okrenuo prema svom prijatelju, ali Čarlijev pogled bio je usmeren na Džulijusa. Noćas će još dečaka biti ispitano. Drugo parče papira će upravo biti izvučeno iz vreće; drugo ime će biti pročitano.

Zvali su ga Sporozuj, mada se zapravo zvao Hanslou, deveti vikont od Hansloua. Ni u kom slučaju nije mogao da ima još ni dvanaest godina. Bio je jedan od najmlađih pitomaca internata, mršav, a ipak bucmastog lica, što se ponekad viđa kod mlađih dečaka. Kad je došao do stolice i okrenuo se da sedne na nju, utroba mu je od straha popustila i pustio je vetar, dugačak i neprekidan, kao da nikad neće prestati. Zamislite samo: beskonačan prdež u prostoriji punoj

Den Vileta

školaraca. Čulo se malo kikota, ali jedva da se iko zacerekao. Čoveku nije bila potrebna Čarlijeva osećajnost da mu bude žao Hansloua. Toliko je drhtao da je jedva uspeo da izgovori uvodnu rečenicu.

„Molim vas, gospodine. Ispitajte me.“

Njegov glas, koji ga još nije sasvim izdao, naginjao je skičanju. Kad je pokušao da zahvali dimu, izvalio je to tako nespretno da su mu od frustracije suze potekle niz punačke obraze. Tomas je krenuo napred, ali Čarli ga zaustavi blago, neprimetno, uhvativši ga za nadlakticu. Zgledali su se. Čarli je umeo da gleda na izuzetan način: tako jednostavno i tako iskreno da ste zaboravljali da se sakrijete iza svojih malih laži. Jer šta bi Tomas uradio da ga je Čarli pustio da istupi napred? Umešati se u ispitivanje bilo bi ravno pobuni protiv samog dima. Ali dim je stvaran: možete da ga vidite i omirišete svakog dana, ako želite. Kako da se bunite protiv činjenice? I tako je Tomas morao da ostane i gleda kako Hansloua bacaju vukovima. Mada je ovaj vuk bio u belom i naginjao lampu u koju je dete tupo zurilo trepćući.

„Reci mi“, započeo je Džulijus, „jesi li bio dobar dečak?“

Hanslou je užasnuto odmahnuo glavom, i kroz prostoriju se razlegao zvuk vrlo sličan ječanju.

Međutim, vrlo čudno, dečak je prošao kroz postupak bez ijednog tračka dima. Odgovorio je na sva pitanja, polako, iako se činilo da mu je jezik odebljao od straha, pri čemu mu je provirivao iz usta između odgovora.

Voli li svoje nastavnike?

Da, voli ih.

Voli li svoje drugove, knjige, krevet u spavaonici?

O da, voli, voli, a školu najviše od svega.

Kakvi mu gresi, onda, pritiskaju savest?

Gresi preveliki i toliko brojni da bi ih poimence naveo.

Ali ih je naveo, preuzimajući na sebe sav teret krivice koji je mogao da zamisli, dok nije potpuno klonuo. Ako je pao na ispitu iz latinskog prošlog ponedeljka, to je zbog toga što je *lenj* i *glup*. Ukoliko se u školskom dvorištu potukao sa Votsonom, drugom iz razreda, to je zbog toga što je *nevaljao* i *mala zver*. Ako se upišio u krevet, to je zbog toga što je *pokvaren* i takav je bio od rođenja, to je njegova majka i sama rekla. On je zločinac, zaostao je, prava životinja. „Ja sam prljav!“, viknuo je Hanslou, skoro histerično, *prljav*, dok je sve vreme njegova noćna košulja ostajala čista, a na malim čipkastim naborima nije se pojavilo nimalo čađi.

Završeno je za manje od deset minuta. Džulijus je spustio lampu i poljubio dečaka u glavu, pravo u teme, kao što su videli da biskup radi u školskoj kapei. A kad je ustao, na Hanslouovom licu se videlo još nešto osim olakšanja.

Naznaka trijumfa. Danas, ove noći, on je postao jedan od izabranih. Unizio je sebe, priznao sve što mu je ikad skriveno ležalo na savesti (i još ponešto povrh toga), a dim je presudio da je čist. Ako ujutro raskrvari Votsonu nos, učiniće to sa osećajem da sprovodi pravdu. Džulijus je gledao za njim s ponosnom zabavljenošću. Zatim je gurnuo ruku u vreću. I pročitao treće prezime, poslednje. To neće biti Kuper, Čarlijevo prezime. Čarli je budući grof, jedan od najuzvišenijih u zemlji. Moćnici, kako je Tomasu dato da razume, retko bivaju izabrani za ispitivanje.

„Argajl“, pročitao je Džulijus, polako i promišljeno, i ne bez zadovoljstva. Argajl.

Tomasovo prezime.

Bila bi laž reći da to nije očekivao.

Kao da je razdvojeno zamahom vesla, more dečaka se sad razmaklo pred njim. Čarlijeva ruka mu je stegla mišicu, a zatim je već išao napred. Čudiće se tome kasnije, toj nepotrebnoj žurbi, odsustvu ikakve stvarne volje da se odupre, i prekorevaće sebe zbog kukavičluka. Ali nije kukavičluk bio ono što mu se pokazalo na licu, već nešto sasvim suprotno: on je jedva čekao da se upusti u borbu. Po načinu na koji je podigao bradu kad se našao obasjan svetlošću, pomislili biste da se penje u bokserski ring. Džulijus je to takođe primetio.

I osmehnulo se.

Svetlo je zaslepljujuće. Iza njega soba prestaje da postoji. Nije mogao da gleda u Čarlija radi uputstva i podrške, jer Čarli je izgubljen u mraku, dok je on okupan žutom svetlošću. Čak je i Džulijus, koji stoji udaljen samo dva koraka, tek senka iz sveta tamo iza.

Postoji još nešto, shvata Tomas. Svetlo čini da se oseća nagim. Ne izloženim, ili ranjivim, nego sasvim doslovno lišenim odeće, na kojoj je svaki šav tako tanak da se pretvara u prazan vazduh. To mu samo po sebi možda i ne bi značilo tako mnogo. Kod kuće se mnogo puta svukao da pliva u reci s prijateljima, a kad se noću svlačio da obuče noćnu košulju, činio je to ne razmišljajući mnogo o stidu. Ipak, ovo je drugačije. Svetlost ga izdvaja. On je nag u prostoriji punoj ljudi koji to nisu. Nije spreman za tako snažnu ljutnju koju to izaziva u njemu.

„Počni!“, zarezha on, jer Džulijus ne počinje, samo stoji tu i čeka nameštajući lampu. „Hajde. Podvrgavam se ispitivanju. I hvala dimu. Sad mi postavi pitanje.“ Stolica se nagnije pod njegovom zadnjicom, shvata Tomas. Mora da se odupre stopalima kako bi se zadržao na mestu.

Džulijus mirno dočekuje njegov ispad.

„Nestrpljivi smo, zar ne? Mada smo dovoljno tromi pri dolasku u školu. I vrlo spori u učenju lekcija.“

Den Vileta

On skida lampu sa kuke i prinosi je bliže, staje iznad Tomasa, obasjava ga zrakom.

„Znaš“, oblikuje Džulijus reči ustima tako tiho da samo Tomas može da ga čuje, „mislim da mogu da vidim tvoj dim već sad. Navire iz svake sitne pore. To je odvratno.“

„Ali ako si toliko nestrpljiv“, nastavlja glasnije Džulijus oratorski, pribrano i popustljivo, „nema problema. Olakšaću ti. Tvoje ispitivanje sastojaće se od jednog jedinog pitanja. Odgovara li ti to?“

Tomas klimnu glavom, skupljajući snagu i spremajući se kao da očekuje udarac. Čarli će mu kasnije objasniti da je bolje opustiti se, da čovek primi udarac kao da je voda.

„Hajde onda. Pitaj.“

„Dobro, dakle.“

Džulijus zausti da nešto kaže, zastade, odustade; nakratko okrenu lampu na drugu stranu i pusti njen zrak da poigrava na licima dečaka. Tomas vidi Čarlija na delić sekunde, ali nedovoljno dugo da protumači njegov izraz lica. Zatim mu zrak ponovo pogodi oči.

„Vidiš“, nastavlja Džulijus, „pitanje koje želim da postavim nije moje. Ono pripada svima. Čitava škola ga postavlja. Svaki dečak u ovoj prostoriji. Čak su ga i nastavnici postavljali. Čak i onaj tvoj prijatelj tamo, mada to nikad neće priznati. To je ovo pitanje: šta je toliko prljavo u vezi s tobom, toliko neizrecivo pogano da je navelo tvoje roditelje da zanemare sve običaje i zdrav razum i kriju te do tvoje šesnaeste godine?“

„Ili“, dodaje on još sporije, naglašavajući slog po slog, „postoji li nešto iskvareno i odvratno u *njima*, što su se plašili da ćeš ti otkriti i proširiti?“

Pitanje pogađa cilj: kao uvreda (za njega, njegovu porodicu, ono što smatra svetim), ali još više kao istina, sablast koja ga je progonila pola života. Ono probija njegovu odbranu i prodire u srž; budi strah, bes i stid. Dim je već tu, davno pre nego što ga je svestan. Izgleda kao da gori, živ izgara bez ikakvog razloga. Tad shvata na šta je pitanje ciljalo: na njegovu mržnju, ubistvo u njegovom srcu.

Drugi dečak bi se slomio pod teretom stida. Tomas skače na noge. Baca se glavačke na Džulijusa i lampa uz tresak pada na pod. Plamen iz nje, neugašen, obasjava njihovu borbu postrance. Za dečake koji gledaju oni su jedinstvena senka što se proteže preko zida sve do plafona, dvoglava i čudovišna. Ali za njih, u blizini lampe, sve je kristalno jasno. Tomas se dimi kao pokvašen ugarak. Ruke su mu stegnute u pesnice koje dobiju po Džulijusu. Uvrede mu naviru iz usta.

„Ti si ništarija“, neprestano govori, „ništarija! Pseto, prljavo pseto, ništarija!“

Dim

Njegova pesnica pogađa Džulijusa u bradu i nešto mu ispada iz usta, oči-gledno zub, crni istruleli kutnjak koji mu izleće iz usta kao ispljunuti slatkiš. Ima i krvi, i još dima, dima koji navire iz Džulijusove kože, tako crn i čist da zaustavlja Tomasov bes.

Džulijus smesta stiče prednost. Više od dve godine stariji, jači, on obara nižeg dečaka sa sebe. Ali umesto da ga udari, baca se naniže celim telom, steže ga, drži se za njega, kotrlja se s njim na lampu i ona se prevrće i prigušuje sopstvenu svetlost. Tomas odjednom shvata šta Džulijus radi. On utrljava svoj dim u Tomasa, a Tomasov u sebe. Kasnije će tvrditi da ga je okaljao njegov napadač; da je on sam ostao besprekorno čist sve vreme borbe. Sad, u tami, hvata ga za grlo i steže, toliko da Tomas pomisli da će sigurno umreti.

Džulijus ga pušta, promišljeno, čim su ostali dečaci prišli bliže da bi bolje videli. Potom Džulijus ustaje, istresa košulju i teatralno se doteruje i umiruje. Tomas ostaje da leži zgrčen na podu. Samo se Čarli saginje ka njemu, teši ga i pomaže mu da se vrati u spavaonicu.

ČARLI

Postoji samo jedno što možete da preduzmete protiv čađi ako nemate nimalo ceđi – a to je da je potopite u urin. To je odvratno, znam, ali postoji nešto u mokraći što čini da ona nestane.

I tako se Tomas i ja krišom vraćamo u kupatilo kasnije te noći, kad su se svi razišli, spuštamo Tomasovu košulju u kadu (onu koju Džulijus koristi kad se udostoji da se okupa), pijemo na litre vode iz česme i na smenu pišamo na nju. Uništavanje košulje ne dolazi u obzir. Oni bi to odmah saznali: svi odevni predmeti brižljivo su popisani. Zbog toga bi Tomas bio izbačen bez prava na žalbu.

Želeo bih da mogu da opišem Tomasa, ovekovečim ga. On nije ni visok ni nizak, ni zdepast ni mršav; kosa mu nije ni kovrdžava ni sasvim ravna. Ali ovako ga prikazujem kao neprimetnu osobu, a on je sve samo ne to. Tomas je neko koga primetite čim uđete na vrata. Reč je o nekoj vrsti napetosti. Kao da hoda okolo s burencetom baruta privezanim na grudima. To je delimično zbog njegovog lica. On *gleda* u stvari, zaista gleda. I u ljude, takođe. Procenjuje ih. Ne baš da sudi o njima, nego ih pre doživljava onakvim kakvi jesu; pokušava da vidi istinu o njima. To je nešto što se većini ne dopada. Mislim da bih ja mogao biti njegov jedini prijatelj ovde, a ovde je oko dve stotine dečaka ukupno, mada neki žive u izdvojenoj zgradi na drugoj strani dvorišta, a šaćica učenika dolazi svakog dana iz sela; sinovi bogatih građana koji su dolazili radi školovanja, a ne onog drugog. *Moralnog podučavanja*. Građani mogu i da se dime s vremena na vreme. Od njih se i ne očekuje ništa bolje.

Den Vileta

Pomislili biste da ja ovo zameram Tomasu. Da mislim da je njegova duša loša. Da je on, ako se ne promeni, osuđen na pakao. To je, uostalom, tačno. Dim ne laže. U njemu ima zla, kao što u parčetu natrulog mesa ima crva.

Ali vidite, sve to postoji negde na jednom nivou, na nivou istine i razuma odraslih, gde žive nauka, teologija i sudski zakoni. Ali postoji i drugi nivo, za koji nemam ime, i na tom drugom nivou ja sam njegov prijatelj. Jednostavno je tako.

Što se mene tiče, kad pogledam u ogledalo, vidim nekog visokog i štrkljastog; koščatog – tako to kaže moja sestra. Crvena kosa. Ne riđa, nego sa tamnom nijansom bakra, vrlo kratko ošišana. Koža mi je takođe prilično tamna. Neki kažu da sigurno imam tuđinske krvi, da takva kosa i koža potiču sa istoka Crnog mora, gde i dalje postoje plemena koja jašu beskrajnom stepom. Ipak, to je besmislica jer je moja porodica potpuno engleska. Mi smo zapravo stara porodica, i dosta važna. Mislim, veoma važna. Postoje očeve slike kako ide u lov s kraljičinim sinovima. Ali dosta o ovome. Da li me devojke smatraju zgodnim ili ružnim, moraćete sami da ih pitate. Ja znam da mi se moj nos ne dopada previše – prevelik je – i ne može da postane debeo čak i da ne jedem ništa drugo osim pudinga. Beznadežno sam loš u ragbiju, ali mogu da trčim kros čitavog dana. Tomas kaže da sam više od polovine jelen. Ako je tako, onda je on verovatno jazavac. Kad psi potrče za njim, on se okrene i pokaže zube. Za razliku od mene, on ne zna kad da se okrene i beži.

Postali smo prijatelji vrlo jednostavno. On je došao u poslednjoj nedelji oktobra. To je neuobičajeno, naravno. Pet sedmica je kasnio na početak tromesečja. A onda su tu i njegove godine. Šesnaest. Ponekad ima premeštaja, dečake šalju iz lošijih škola i dođu ovamo da završe školovanje i da se tapšu po ramenima s budućim predvodnicima kraljevstva. Ali Tomas nije išao ni u jednu drugu školu. „Učio je kod kuće.“ Niko nije znao šta da misli o tome. Bilo je čak i nekih priča da je nezakonito dete. Govorkalo se da su se njegovi roditelji opirali tome da on ide u školu; opirali su se tome sve otkad je napunio jedanaest godina. Oni su siromašni ljudi, ja mislim, mada vrlo plemeniti, i žive u oblasti na dalekom severu; u zemlji bez zakona. Ruka krune doseže do tamo, ali nema istu težinu kao na drugim mestima. I sad je on ovde, taj divlji dečak. Kao neko stvorenje koje su odgojile lisice.

Ali on ne voli da govori o sebi. Čak ni meni.

Došao je sam; nije ga dopratio ni roditelj, ni brat ili sestra, čak ni sluga koji bi mu pomogao da nosi stvari. Sišao je s poštanskih kola koja su ga pokupila na železničkoj stanici u Oksfordu. Imao je ranac na ramenima i po putnu torbu u obe ruke. Tako sam naišao na njega, u slobodan sat posle ručka: stajao

je u unutrašnjoj kapiji, podignute brade, umoran, slušajući portira koji mu se obraćao grubim seoskim narečjem, praktično vičući, i pitao ga ko je on.

„To je novi dečak“, rekao sam ja. „Juče su za njega doneli krevet u spavaonicu. Ja ću ga povesti ako nemaš ništa protiv.“

Tomas nije govorio, ne dok nismo došli u spavaonicu i dok mu nisam pokazao njegov krevet. Krevet je bio blizu prozora, na najmanje traženom mestu, jer je to značilo spavanje na promaji. Spustio je prtljag, ispravio se, pogledao u mene i upitao:

„Kako je ovde?“

Hteo sam da mu dam neki besmisleni odgovor, nešto poput onog da će se osećati baš kao kod kuće, da ne treba uopšte da brine. Onda sam primetio njegov izraz lica. Bilo je nečeg na njegovom licu što je govorilo: *Nemoj da mi pričaš priče za malu decu, ne laži, ne serviraj mi nikakve gluposti.*

Ili ću te zauvek prezirati.

Zato sam mu rekao istinu.

„Ovo je kao zatvor“, rekao sam. „Samo zatvor za koji naši roditelji plaćaju.“ Osmehnuo se i rekao mi da se zove Tomas.

Otađ smo prijatelji.

PUTOVANJE

Ostavili su ga da čeka na kaznu.

Naredni dan bio je rezervisan za slanje veša na pranje i, nemajući izbora, Tomas je bacio uprljanu smrdljivu košulju u korpu, zajedno s donjim vešom i posteljinom koju je koristio te sedmice. Mrlja od čađi je izbledela, ali nije nestala.

Za Tomasa nije bila uteha to što su mnogi učenici dodavali lične uprljane košulje na sve veću gomilu. Svaki prestup ostavlja za sobom sopstvenu vrstu čađi, i oni koji su upućeni u to mogu da odrede težinu vašeg zločina samo pregledanjem gustine i krupnoće mrlje. Zbog toga u dan za pranje veša nije bilo časova *Dima i etike*; profesor dr Renfru provodio je jutro zaključan u kancelariji, preturajući po donjem vešu dečaka. Spisak onih za koje je ustanovljeno da su krivi za *nečiste misli i dela* izlagan je u staklenoj vitrini pre ručka, tako da je svaki učenik mogao da sazna kakva mu je kazna određena. Dva dana služenja u trpezariji; tri stranice koje se moraju prepisati iz *Druge knjige o dimu*; javno izvinjenje školskom zboru. Ovo su bile kazne za manje prestupe. Ozbiljniji prekršaji zahtevali su individualnu istragu. Dečak bi bio pozvan u profesorov kabinet, da odgovara za svoje grehe. Tu se nalazila stolica, presvučena kožom, s kožnim remenjem. Dečaci su je zvali zubarskom

Den Vileta

stolicom. Samo što tu nisu vadili zube, nego istinu, koja, kako je doktor Renfru često govorio, mora da se iskopa iz korena. Za najozbiljnija narušavanje božjeg poretka čak ni ovaj postupak nije bio dovoljan. Za to je bilo potrebno i sazivanje, kako se govorilo, *sudskog veća*. Tako je bar Tomas čuo. Nije bilo takvog slučaja za vreme koje je on proveo u školi.

Tomas je na časovima sedeo rastrojen i bio je ukoren kad nije umeo da nabroji četiri principa Aristotelove teorije kauzaliteta. Drugi dečak ih je naveo govorljivo i sa uživanjem. Nisu ga pitali šta četiri principa znače, ili kakve koristi može biti od njih; niti ko je bio taj Aristotel, čija je mermerna bista stajala u holu škole, blizu portreta lorda Šrouzberija, uvaženog osnivača škole. Uglavnom, Tomas je brzo otkrio da je škola više zainteresovana za spoljašnju formu svega nego za značenje; da je učenje nabranje imena, datuma ili brojeva; tačno, glasno i s velikom ubeđenošću. On se dosad pokazao kao veoma loš učenik.

Na ručku jedva da je išta jeo. Sedeo je u školskoj trpezariji, koja je imala oblik i dimenzije kapele i bila jezivo hladna. Decembarski vetar nagomilao je sneg na prozore. Oni su spolja bili obloženi mutnom belinom, koja je crpla toplotu iz svakog sunčevog zraka. Iznutra su krvarili hladnu vodu s ivica metalnih okvira. Na podu su se barice te vode ponovo smrzavale i nestajale u nelakiranom drvetu.

Ručak se sastojao od tvrdog odreska napola sakrivenog ispod porcije mlačkog graška. Tomasu je svaki zalogaj imao ukus blata, i dvaput je slučajno zagrizao viljušku, zarivajući šiljke sebi u jezik. Na polovini obroka opazio ga je Čarli. Pridružio mu se za stolom nakon što ga je jedan od nastavnika zadržao posle časa i pošto je sačekao dok mu mršavi dečacić na posluživanju nije udelio parče žilavog mesa s propratnom gomilicom požutelog graška.

„Ima li išta?“, upitao je.

Tomas je odmahnuo glavom. „Ništa. Mada, pogledaj ih samo. Svi čekaju na to. Učenici, a i nastavnici takođe. Svi su nestrpljivi. Čeznu da se dogodi ono što je prokletu neizbežno.“

Govorio je ogorčeno, i još dok su mu poslednje reči prelazile preko usana, tračak dima izvio se iz njegove nozdrve, previše tanak i lagan da za sobom ostavi čađ. Čarli ga je oterao brzim zamahom ruke. Nije se brinuo. Jedva da iko provede bar jedan dan bez manjeg prekršaja, a bilo je dana kad se mogao videti i nastavnik kako maše rasterujući dim koji mu se podiže s jezika. Učenici su uglavnom više voleli ove nastavnike. U svojoj nesavršenosti, bili su bliži njihovom stanju.

„Ne mogu da te pošalju kući.“ Čarli je zvučao kao da zaista veruje u to. „Tek si došao ovamo.“